

בחירות לוועדי שכונות: האם הן תורמות להון חברתי?

מאת גילה לאור* ושמעון שפירו**

בחירות תקופתיות, אישיות וישירות הן אחת הדרכים המקובלות לבחירת נציגי תושבים לוועדי שכונות. המחקר המוצג במאמר זה מנסה לבחון כיצד משפיעות בחירות כאלה על השכונה כמערכת חברתית, ולבדוק האם הן מגדילות את ההון החברתי של השכונה. המאמר מבוסס על מחקר שדה שעקב אחר תהליך בחירות בשכונה אחת, ומידע נוסף על בחירות שהתקיימו בחמש שכונות נוספות. נמצא שלבחירות יש השפעות, לעתים סותרות, על מימדים שונים של הון חברתי. הבחירות משפיעות לחיוב, לפחות בזמן הקצר, על מודעות התושבים לייחודה של השכונה ועל הודהותם עמה. מערכת הבחירות מביאה להידוק קשרים בתוך רשתות חברתיות ולגידול בהון החברתי המלכד. לעומת זאת, ניכרת השפעה פחותה, לעתים אף שלילית, על ההון החברתי המגשר בין רשתות. בחירות מגייסות אנשים חדשים למעגל הפעילות, אך גם מרחיקות אחרים. בחירות ראשונות עשויות לתת לגיטימציה למנהיגות מקומית, הן מתושבי השכונה והן מגורמי חוץ. בחירות נוספות לא בהכרח מחזקות ומבססות את הלגיטימציה. ממצאים אלה מובילים למסקנה שלאירוע בחירות יש פוטנציאל להגדלת ההון החברתי של שכונה, פוטנציאל שעשוי להתממש אם הבחירות תהיינה חלק מהתערבויות מתמשכות שמכוונות לפיתוח דמוקרטיה מקומית.

מבוא

מאמר זה בוחן את השפעת הבחירות לוועד השכונה על ההון החברתי של השכונה. המאמר מעמיד במבחן את הטענה שבחירות עשויות להגדיל את ההון החברתי של שכונה. תרומת הבחירות להון החברתי אמורה לנבוע הן מתהליך הבחירות והן מתוצאותיהן. אפשר לראות בחירות כסדרה של טקסים (השתתפות באספות ובחוגי בית, ההצבעה בקלפי, מעמד ההכרזה על תוצאות, ועוד), שמחזקים את ההזדהות עם

---

* מרצה בבית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית, מרכז תחום עבודה קהילתית, בית הספר המרכזי – משרד הרווחה.

** פרופ' חבר (בדימוס), בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל, אוניברסיטת תל-אביב.

השכונה ומגבירים את המעורבות בענייניה. תוצאות הבחירות עשויות להשפיע על הרכבה של ההנהגה השכונתית, על דפוסי פעילותה ועל יחסיה עם תושבי השכונה ועם מוסדות השלטון.

המאמר מבוסס על מחקר שדה, שעקב אחר תהליך בחירות בשכונה אחת, ועל מידע נוסף על בחירות שהתקיימו בחמש שכונות נוספות (לאור, 2001). המחקר לא הונחה על ידי השערות בדבר הקשר בין מערכת בחירות להון שכונתי.

תוך כדי ניתוח הממצאים התברר ש"הון חברתי" עשוי להיות מושג שייטיב לארגן ממצאים בדבר ההשפעות של הבחירות (תהליך ותוצאות) על היבטים שונים בחיי השכונה: הזדהות עם השכונה כיחידה חברתית ופוליטית, קשרים בין רשתות וקבוצות, מספר האנשים המעורבים בעשייה חברתית, אופי הקשרים בין הנציגות השכונתית לשלטונות, מידת האמון שהתושבים רוחשים למוסדות שכונתיים ועירוניים, ועוד.

המאמר פותח בסקירת ספרות על בחירות בכלל ובחירות שכונתיות בפרט, ועל "הון חברתי", תוך התמקדות ברלבנטיות של מושג זה לתחום העבודה הקהילתית. לאחר סקירת הספרות תוצגנה שאלות המחקר – הן השאלות המקוריות והן השאלות כפי שנוסחו מחדש במהלך המחקר. לאחר מכן נציג את שיטת המחקר, נספר בקצרה את סיפור הבחירות בשכונה הנחקרת, ונציג ממצאים בדבר השפעת הבחירות על ההון החברתי של השכונה. נסכם בדיון על משמעות הממצאים האלה לעבודה קהילתית בכלל, ולהפעלת מערכת בחירות להנהגה שכונתית בפרט.

סקירת ספרות

מאז תחילת שנות התשעים אנו עדים לשימוש גובר והולך במושג "הון חברתי" בספרות מדעי החברה, במיוחד בתחומי הכלכלה, הסוציולוגיה ומדע המדינה (Burt, 1992; Coleman, 1988; Couto, 1999; Field, 2003; Fukuyama, 1995; Lesser, 2000; Putnam, 1993; Woolcock, 1998).

הפופולריות הגואה של מושג זה נובעת מההכרה בכך שרווחתם של יחידים ושל קהילות מושפעת לא רק מכמות ההון הכלכלי והאנושי שברשותם, אלא גם מכמות ההון החברתי, דהיינו ממכלול הקשרים החברתיים ואפיוניהם. יתר על כן, נמצא שקיימת השפעה הדדית בין סוגי ההון השונים, ושהון חברתי עשוי לתרום לגידול ההון האנושי וההון הכלכלי של יחידים וחברות (Adler & Kwon, 1998; Bourdieu, 1985; Coleman, 1988; Lesser, 2000).

הספרות עשירה בדיונים על התפתחות השימוש במושג "הון חברתי", על מהותו,

הבחנה בין סוגיו השונים, דרכי מדידתו וכיוצא בזה. סוגיות אלה אינן מעניינו של מאמר זה. לצורך המאמר בחרנו להגדיר "הון חברתי" בצורה שתואמת את מרבית ההגדרות שמצאנו בספרות. על פי הגדרה זו, להון החברתי שלושה מרכיבים:

1. מרכיב מבני, דהיינו מכלול הארגונים והרשתות החברתיות שאנשים עשויים להשתתף בהם.
2. מרכיב התנהגותי, דהיינו ההשתתפות והמעורבות של יחידים בארגונים וברשתות.
3. מרכיב רגשי והכרתי, דהיינו מידת האמון שאנשים רוחשים זה לזה ולמוסדות החברה, ומידת הסולידריות החברתית.

בדומה להון כלכלי ואנושי, גם ההון החברתי אינו מתחלק בצורה שוויונית בתוך המערכת החברתית. לכן יש חשיבות הן לכמות הכוללת של הון חברתי, והן לדפוסי התחלקותו בין יחידים, קבוצות וארגונים (תלמוד ובארט, 2002).

פוטנס (Putnam, 2000) הציע להבחין בין הון חברתי מלכד (bonding), שמאפיין דפוסי השתתפות ויחסים בתוך יחידות חברתיות בעלות זהות משותפת (משפחות, קהילות וכו'), להון חברתי מגשר (bridging), שמאפיין את הקשרים בין קבוצות ורשתות, והון חברתי מקשר (linking), שמאפיין את הקשרים בין יחידות חברתיות לבין רשויות השלטון (Woolcock, 1998).

ההון החברתי של יחידה חברתית כלשהי (קהילה מקומית למשל) גדול יותר ככל שהרשתות החברתיות צפופות יותר, ככל שיש יותר ארגונים חברתיים פעילים, ככל שאנשי המקום פעילים ומעורבים יותר בארגונים וברשתות, ככל שהם מאמינים יותר זה לזה, וככל שיש להם יותר אמון במנהיגיהם ובמוסדות שעמם הם באים במגע. כל אלה ערכים שניתנים למדידה או לפחות לתצפית, ולכן אפשר לבחון האם ההון החברתי של קהילה גדל או קטן על פני זמן (Putnam et al., 2003). בהתבססו על אינדיקטורים כגון אלה, טען פוטנס (Putnam, 2000) שההון החברתי של קהילות בארצות-הברית ובחברות מערביות אחרות הלך ופחת במהלך העשורים האחרונים.

כמות ההון החברתי ניתנת לשינוי. אפשר לגרום לגידול בהון החברתי של יחידים, של משפחות, של ארגונים, של קהילות או של חברות. חלק מהספרות על הון חברתי שהתפרסמה בשנים האחרונות, מוקדשת לחקרי אירוע של ניסיונות, מוצלחים יותר או פחות, להגדיל את ההון החברתי של קהילות במקומות שונים בעולם (Dhesi, 2000; Field, 2003; Krishna, 1999; Lukin & Sharp, 2005).

למעשה, זוהי אחת המטרות של תכניות פיתוח קהילתי (Gilchrist, 2003). זהו גם אחד התפקידים המרכזיים של מקצוע העבודה הסוציאלית בכלל, ושל העבודה הסוציאלית הקהילתית בפרט. עובדים סוציאליים אמורים לארוג ולטפח רשתות חברתיות, לשפר את קשרי הגומלין בתוך ובין יחידות חברתיות, ולהגביר את

מעורבות האנשים בענייני הקהילה והחברה. במילים אחרות: הם פועלים להגדלת ההון החברתי.

שדה הפעולה של רבים מהעובדים הקהילתיים הוא שכונה עירונית. התפקיד העיקרי של העובדים הקהילתיים במישור זה הוא טיפוח דמוקרטיה מקומית, שתכליתה להגביר את שליטתם של תושבי השכונה על תנאי חייהם, אם על ידי מעורבות ישירה בהחלטות ובפעולות ("דמוקרטיה ישירה"), ואם על ידי בחירת נציגים שינהלו את ענייניהם וייצגו אותם בפני מוסדות העיר והמדינה ("דמוקרטיה ייצוגית") (ישי, 2003; Pateman, 1970).

יישום הבחירות נעשה באמצעות שיטות בחירה שונות. שיטות הבחירה הן נוסחאות שמאגדות את העדפות הבוחרים ומייצרות תוצאות קולקטיביות (דורון, 1996). קיימות וריאציות רבות לשיטות בחירה של נציגים למערכות פוליטיות, כולל שכונות עירוניות. בחירות תקופתיות, אישיות וישירות, הן אחת הדרכים המקובלות לבחירת נציגי תושבים לוועדי שכונות. תושבים ששואפים לכהן בוועד השכונה מציגים את מועמדותם, והבחירה בין המועמדים מוכרעת בקלפיות. נכון אם כן לשאול כיצד משפיעות בחירות כאלה על השכונה כמערכת חברתית, ולבדוק האם הן מגדילות את ההון החברתי של השכונה.

לכאורה, התשובה לשאלה זו אמורה להיות חיובית. עצם ההשתתפות בבחירות היא אינדיקטור מקובל להון חברתי (Putnam, 2000). בחירות אמורות להזרים דם חדש למעגלי הפעילות והמנהיגות בשכונה. הן אמורות לחדש את הלגיטימציה של ועד השכונה ולחזק את האמון בו הן מצד התושבים והן מצד גורמי חוץ. יתר על כן, בחירות, בכל מישור שהוא, הן אירוע דרמטי, לעתים מסעיר, שמביא לידי ביטוי את הזדהות האזרחים עם המערכת הפוליטית. יש אנתרופולוגים שמציגים בחירות כריטואל, כטקס שתפקידו להדגיש ולחזק את הסדר החברתי הקיים ולתת לו לגיטימציה פוליטית. הטקס הוא שיקוף וביטוי של הווייה חברתית, פוליטית ותרבותית, אך הוא גם בעל תפקיד בעיצוב, בהשפעה ובשינוי של אותה הווייה (Aronof, 1983; Cohen, 1979; Kertzer, 1983).

יש למטבע זה גם צד שני. לעתים מערכת בחירות גורמת דווקא לדה-לגיטימציה של המערכת הפוליטית ושל מי שנבחרו לעמוד בראשה. השפעת הבחירות על הלגיטימיות של מנהיגות נבחרת קשורה לא במעט בנוהלי הבחירות. ידוע כי בין שיטות הבחירה המקובלות יש הבדלים מהותיים, שמקורם בראש וראשונה ביעדים הנבדלים שאותם הבחירות נועדו לשרת. כל שינוי בשיטת הבחירות עשוי להביא לשינוי בתוצאותיהן (Reeve & Ware, 1992; Rose, 1984). לכן מתעוררות לעתים, עוד לפני שהסתיים תהליך הבחירות, שאלות בדבר הלגיטימיות של תוצאותיו. יתר על כן, אין כמעט אפשרות שמהלכי הבחירות

יעמדו בכל התנאים שיבטיחו שהתוצאות תשקפנה נאמנה את רצון הבוחרים. זאת, משום שבדרך כלל התנאים שיבטיחו תוצאה כזאת עלולים להיות סותרים (Arrow, 1963). כאשר תוצאות הבחירות אינן נראות כמשקפות את רצון הבוחרים, מוטל ספק בלגיטימיות של המוסדות הנבחרים, והאמון בהם קטן (דורון, 1996; דיסקין ודיסקין, 1988; Hinich & Munger, 1997; Campbell, Converse & Stokes, 1976; Lijphart, 1996).

לבחירות עשויות להיות השפעות סותרות על נכונותם של אנשים להתגייס לפעילות ציבורית. בעוד שהן עשויות להניע אנשים מסוימים להיאבק על עמדות של שליטה וייצוג, אחרים עלולים להירתע מ"פוליטיקה", שנתפסת כ"מלוכלכת". אנשים שאלמלא הבחירות היו מוצאים את מקומם כמתנדבים וכמנהיגים במערכות שונות, עלולים להתרחק מפעילות.

הספרות על בחירות שכונתיות אינה עשירה במיוחד. ניתן למצוא מעט מאוד אזכורים על בחירות לנציגויות שכונתיות בישראל ובעולם. קיימת הערכה כי בארץ פעלו בשנת 1985 כ־385 ועדים ביישובים יהודיים גדולים, אך אין בנמצא מידע שיטתי על מועדי ואופני בחירתם (קינג, 1997; קינג והכהן, 1986). שמשוני (2002, עמ' 83) מצביע על כך שבשכונות שנכללו בשנות השמונים בפרויקט שיקום והתחדשות השכונות השתרש הנוהג לקיים בחירות. על פי הערכתו, נערכו בחירות בכשני שלישים משכונות השיקום בארץ, וברבות מהן התקיימו בחירות יותר מפעם אחת. מהלכים אלו היו בחלקם הגדול פרי יוזמה של ועדת ההיגוי הבין-משרדית של פרויקט השיקום, ששאפה להבטיח מעורבות של נציגים שנבחרו על ידי הציבור בוועדות ההיגוי המקומיות. בחירות נערכו, דרך שגרה, גם במינהלים הקהילתיים בירושלים (Schmid, 2001), ואנו מוצאים לכך התייחסות בתקנון אחיד שאושר בתחילת שנות התשעים על ידי מועצת העיר בירושלים ובתדריכי הכנה לצוותים שפעלו במסגרות הללו (קינג, 1997; רוזנוואסר, 1994; רוזנוואסר, 1997). בערים שונות בארץ התקיימו בחירות ללא קשר לפרויקט ארצי או עירוני, אם ביוזמת הרשות המקומית או ביוזמת מנהיגות שכונתית. סטדמן (2003) מדווחת על בחירות שהתקיימו בעת ובעונה אחת בכל השכונות בעיר במרכז הארץ. הבחירות הופעלו באמצעות המחלקה לעבודה קהילתית, שראתה בבחירות אמצעי להגברת השתתפות התושבים ומהלך שיחבר את חלקיה השונים של עיר הטרונגנית ומקוטבת.

בניגוד לבחירות במישור עירוני או ארצי, בחירות לוועדי שכונות אינן מעוגנות בחוק, ולכן הן אינן אוניברסליות ואינן סדירות. ובכל זאת יש הרואים בהן אמצעי למימוש תפיסת עולם דמוקרטית במשולב עם היבט פרגמטי של ביסוס עמדת הנציגות הנבחרת כלפי תושבים וכלפי מוסדות בשכונה (חסון, שחורי ואדיב, 1995). המחקרים המועטים שנעשו מעלים ספק באשר להשגת מטרות אלה, לאור ההשתתפות הדלה

בהצבעה (20–25 אחוזים בסקירה משווה של מנהלות שכונתיות בארצות שונות) והקושי של הנבחרים להתמודד עם מורכבות התפקיד (Schmid, 2001).

שאלות המחקר

המטרה המקורית של המחקר היתה לבחון את השפעות ההדדיות בין אירוע הבחירות לבין הזירה השכונתית שבה הוא מתקיים (לאור, 2001). במהלך המחקר הוחלט לבחור במושג "הון חברתי" כמושג מארגן, ולשאול מהי השפעת הבחירות על ההון החברתי של השכונה.

מתוך מכלול השאלות שנבדקו במחקר, מתמקד מאמר זה בהשפעת תהליך הבחירות ותוצאותיהן על ההון החברתי של השכונה. השאלות שנשאלו הן:

- מהי השפעת הבחירות על הזדהות התושבים עם השכונה?
- האם הבחירות חיזקו או החלישו את הקשרים בתוך ובין רשתות חברתיות בשכונה?
- האם הבחירות הגדילו את מעורבות התושבים, ובמיוחד של פעילים ומנהיגים, בענייני השכונה?
- השפעת הבחירות על היחסים בין ועד השכונה לתושבים – האם הבחירות שיפרו את התקשורת בין הוועד לתושבים, ואת האמון של התושבים בוועד?
- השפעת הבחירות על הקשרים בין נציגי השכונה לרשות המקומית – האם הבחירות חיזקו או החלישו את האמון ברשות המקומית ושיתוף הפעולה עמה?

שיטת המחקר

שאלות המחקר נבדקו באמצעות שילוב של שיטות שונות, שהעיקרית שבהן היא "חקר מקרה", דהיינו בחינה לעומק של אירוע בחירות בשכונה בעיר גדולה במרכז הארץ. כינוי השכונה לצורך מחקר זה הוא "דותן".

ההיסטוריה של שכונת דותן שזורה בסיפורי העליות שהתרחשו בשנות הארבעים והחמישים. בשנת 1949 נבנתה שכונת "מזרחי", שהיוותה את אחד ממרכזי ההתיישבות של העולים, ובשנת 1955 נבנה במערב אותה שכונה שיכון לזוגות צעירים – "דותן". לשיכון זה נוספו מבני מגורים נוספים ואלה היוו את הבסיס להתפתחות השכונה הנחקרת.

השכונה מנתה, בעת ביצוע המחקר כ-10,000 נפש שהתגוררו ב-2,770 יחידות דיור. אפיוני התושבים: הגיל החציוני של התושבים היה 30.6; כשליש מהאוכלוסייה היו צעירים מתחת לגיל 20; גודל משפחה ממוצעת כ-4.5 נפשות; רוב המשפחות מסורתיות ודתיות; רוב תושבי השכונה הם ילידי הארץ, בניגוד להורים שהגיעו מאסיה ומאפריקה; מרבית התושבים הם בעלי השכלה של שמונה שנות לימוד; כעשירית מהם בעלי השכלה אקדמאית ובעלי מקצועות חופשיים; מצבם הכלכלי בינוני עד נמוך (נתוני סקר שכונתי שבוצע על ידי חברת סקרים, 1995).

בשכונה פעלו כעשרה גני ילדים, שני בתי ספר ושני מועדונים. לשכה לשירותים חברתיים הממוקמת בשכונה הסמוכה טיפלה בכ-800 משפחות מהשכונה. לפני הבחירות נשוא מחקר זה, פעל בשכונה ועד שנבחר בשנת 1995 לתקופת כהונה של שלוש שנים. על פי דיווחי העובדת הקהילתית ויושבי-ראש הוועד, פעילותו היתה מצומצמת ומאופיינת במאבקים אישיים בין חבריו. בתום שלוש השנים הוחלט על ידי פרויקט שיקום השכונות והעירייה כי יש לבחור ועד חדש כמצוין בתקנון.

בנוסף לשכונת דותן, בה נערך חקר האירוע המרכזי, נאספו נתונים על חמישה אירועי בחירות אחרים שהתרחשו במקומות שונים בארץ בזמנים שונים. אירועים אלה נחקרו באופן מצומצם יותר והם בבחינת "מיני חקרי מקרה", שתרמו לבניית המתודולוגיה של חקר המקרה המרכזי ואפשרו השוואות לצורך הכללה. המידע על חמשת האירועים הנוספים נאסף בעיקר בעזרת ראיונות עומק עם שלושה אנשים או יותר, שהיו מעורבים באירוע (יושבי-ראש ועדים, עובדים קהילתיים, ראשי ערים, פקידים בכירים בשלטון המקומי, וכיו"ב). חמשת האירועים הנוספים היו:

- בחירות בשכונת "פקעות", שנמצאת בעיר גדולה. אירוע זה התרחש כשנה לפני עבודת השדה באירוע המרכזי.
- בחירות ב"נרקיסים", שנמצאת בעיר קטנה באזור המרכז, שבה נבחרו ביום אחד ועדים לכל שכונות העיר. גם אירוע זה התרחש כשנה לפני עבודת השדה באירוע המרכזי.
- בחירות למועצת רובע "דרום" בעיר בינונית במרכז הארץ, שהתקיימו במקביל לאירוע המרכזי. המידע על אירוע זה מבוסס, בנוסף לראיונות, גם על ידע אישי של החוקרת שהיתה באותה עת מנהלת האגף לפיתוח קהילתי באותה עיר.
- בחירות שתוכננו אך לא התקיימו בשכונת "רננים", שנמצאת באותה עיר בה בוצעה עבודת השדה באירוע המרכזי. שכונה זו היתה אמורה לשמש כשדה המחקר לאירוע המרכזי, אלא שהעירייה החליטה לדחות את הבחירות למועד לא ידוע. החוקרת אספה מידע על שלבי ההתארגנות לקראת הבחירות.
- בחירות בשכונת "מזרחי", הצמודה לשכונת "דותן". הבחירות נערכו יום לפני

הבחירות בדותן, וחלק ניכר מהתהליכים היו משותפים. המידע על שכונה זו הגיע לחוקרת במהלך עבודת השדה ב"דותן".

עבודת השדה בחקר האירוע המרכזי החלה בתחילת אוקטובר 1997 והסתיימה ביולי 1998. היו בה חמישה שלבים:

- א. טרום בחירות – איסוף מידע כללי כחודשיים לפני ההכרזה על הבחירות.
- ב. ההכרזה על הבחירות – כשלושה חודשי ההכנה מיום ההכרזה על הבחירות עד יום הבחירות בקלפי.
- ג. יום הבחירות.
- ד. מעקב אחר הוועד החדש במשך כארבעה חודשים לאחר הבחירות.
- ה. באוגוסט 1999 נעשתה בדיקה חוזרת של פעילות הוועד, כשנה וחצי לאחר הבחירות.

איסוף המידע בחקר האירוע המרכזי, כלל 25 תצפיות, 46 ראיונות עומק עם שחקנים מרכזיים בבחירות, וכן 30 ראיונות מובנים עם אזרחים מן השורה ביום הבחירות. כמו כן נעשה שימוש במסמכים ובפרוטוקולים שונים.

המידע עובד באמצעות ניתוח תוכן. במחקר זה אומצה הגישה האיכותית, שמאפשרת לפענח התנהגויות והתרחשויות לעומקן (צבר, 1990; Stake, 1978). בחינת השינויים בנושאים שפורטו בשאלות המחקר לא היתה מבוססת על תיאור מפורט של המציאות לפני ואחרי הבחירות והשוואה בין שתי התקופות, אלא בעיקר על תיאור וניתוח ההתרחשויות בתקופת הבחירות ולאחריהן, תוך התמקדות בשינויים כפי שנתפסו על ידי המנהיגות המקומית, אנשי הממסד העירוני והתושבים. (פירוט תהליך המחקר, ניתוח התוכן והדרכים להשגת תוקף ומהימנות ניתן למצוא אצל לאור, 2001).

מאמר זה מבוסס באופן כמעט בלעדי על חקר האירוע המרכזי. "מיני חקרי האירוע" יאוזכרו פה ושם לצורך השוואה.

ממצאים

סיפור הבחירות בשכונת דותן

בחודש נובמבר 1997 הוכרו על בחירות לוועד שכונת דותן. ההכרזה יצאה מוועדת הבחירות שהוקמה על ידי המחלקה לעבודה קהילתית. בסוף חודש פברואר 1998 הגיעו תושבי השכונה לקלפיות ובהרו בנציגיהם לוועד השכונה. במהלך שלושת החודשים האלה עסק צוות העבודה הקהילתית (עובדת קהילתית ושתי עובדות שכונתיות) בהכנות לבחירות. ההכנות כללו הקמת ועדת בחירות, ליווי עבודת הוועדה, גיוס

ורישום מועמדים, סדנאות הכנה למועמדים, הפצת מידע לציבור, הכנת יום הבחירות, ועוד.

23 תושבים הגישו מועמדות ל-11 המושבים שבועד השכונה, ביניהם תשעה שכינה בוועד בקדנציה הקודמת. לצורך הבחירות חולקה השכונה לשלושה אזורים, כשלכל אזור הוקצו שלושה עד ארבעה מושבים בוועד. כל המועמדים, למעט שניים, התארגנו בשתי קבוצות. קבוצות אלה התבססו על רשתות חברתיות בעלות קשרים וזיקות מגוונים (קשרי משפחה, שכנות, עבודה, משחקי כדורגל, חברות במפלגה). אחת הקבוצות (להלן קבוצה א') הונהגה על ידי היושב־ראש הוועד של ועד השכונה שנחשב למקורב לעירייה, שעמה היו לו קשרים עסקיים. הקבוצה ליכדה סביבה חברי ועד ותיקים ומועמדים חדשים המשתייכים לרשת החברתית של המוביל. מולה התארגנה קבוצה שחבריה היו ברובם בני משפחה מורחבת אחת (להלן קבוצה ב'). משפחה זו נחשבה ל"אחת החמולות המוכרות והידועות בעיר". המאבק בין הקבוצות לווה במתח רב. התהלכו שמועות שבכל אחת מהקבוצות בוחשים גורמים מפלגתיים, אך לא נמצאו עדויות למעורבות כזאת. ניסיונה של קבוצה ב' להבטיח את הצלחתה בבחירות בא לידי ביטוי בפניות חוזרות ונשנות לוועדת הבחירות בהשגות ובערעורים שונים, שנדחו ברובם.

ביום הבחירות הגיעו לקלפיות כ-900 בוחרים (18 אחוזים מבעלי זכות ההצבעה) והורגשה תכונה רבה בשכונה. תוצאות הבחירות, שסוכמו בסוף אותו ערב, הציגו על שוויון בין שתי הקבוצות. כל אחת מהן זכתה בחמישה מושבים מבין 11 המושבים שבועד. יושב־ראש הוועד היוצא, המנהיג של קבוצה א', זכה למספר הקולות הגדול ביותר באזור הבחירה שלו, ובשכונה בכלל.

למושב ה-11 נבחרה מועמדת שלא היתה חברה באף אחת משתי הקבוצות. מאותו ערב עשתה כל אחת מהקבוצות מאמצים גדולים לשכנע את חברת הוועד העצמאית לחבור אליה. מהלכים אלה היו מלווים בפיתויים, בלחצים ובהשמצות. כחודש לאחר הבחירות חתמה חברת הוועד העצמאית על הסכם עם קבוצה ב', ונבחרה לכהן כיושבת־ראש לחלק מתקופת הכהונה של הוועד. בעקבות הסכם זה פרשו מוועד השכונה חמשת חברי קבוצה א' בראשות יושב־הראש הקודם.

תרומת הבחירות לחיזוק הזדהות התושבים עם שכונתם

התרחשות הבחירות בתוך אזור גיאוגרפי מוגדר חידדה והדגישה את גבולות הקהילה הנחקרת והבחנתה מסביבתה. הבחירות מיקדו לשכונת "דותן" את תשומת הלב של בעלי תפקידים בעירייה, הן בדרג המקצועי והן בדרג הפוליטי. בקרב התושבים ניתן היה לשמוע בתקופת הבחירות דיבורים והיגדים על "השכונה שלנו". מניתוח התוכן של תצפיות וראיונות עולים היגדים המבטאים יחס של שייכות, הגנה ואף בעלות על

השכונה: "אנחנו נגן על השכונה שלנו..."; "אנחנו נשמור על האוצרות שלנו..." (חבר ועד ותיק, מועמד בבחירות); "אנחנו צריכים לדאוג לשכונה שלנו" (תושבת בקלפי); "אני בחרתי כי אני מאמין שזה יכול לשפר את השכונה שלנו. השכונה שלנו צריכה הרבה..." (תושב בקלפי); ואחד התושבים (א' א'), שהציג מועמדות בבחירות אמר: "הכל צריך להיות למען השכונה שלנו. המטרה היא אחת – השכונה."

הבחירות מעוררות שיח של חלק מהתושבים על הקשר והשייכות שלהם לשכונתם. בהקשר זה עולה גם הזיקה של השכונה לעיר שבה היא שוכנת. "יש פה אלפי תושבים, אנחנו לבד יכולים להיות עיר בפני עצמנו, עיר שלמה..." (א' ד', מועמד בבחירות). בשכונת "נרקיסים" (אחת משכונות ההשוואה) נשמעו אף איומים מצד פעילים שהשכונה תנתק מהעיר (ע' ש', נבחר כיושב־ראש בבחירות האחרונות). הבחירות מעלות שאלות שנוגעות לזיקת השכונה לעיר ולבדיקה מחדש של מקומה במרחב האורבני ורמת האוטונומיה שלה. הדגשת המובחנות משכונות אחרות ("שלנו"), והבעת דעה על המתרחש בשכונה, מעידות על קשר משמעותי של חלק מהתושבים לשכונה, קשר שזוכה לביטוי ולהעצמה בבחירות.

ביום הבחירות בלטו המתח וההתרגשות ואף היו מספר רגעים דרמטיים, כמו מעמד ספירת הקולות, ההכרזה על המנצחים, וריקודי הפעילים ברחבת אולם הספורט השכונתי לאחר הזכייה. השכונה יצאה משגרת יומה, והבחירות היו מעין טקס הזדהות שרבים מקרב תושבי השכונה משתתפים בו, כשלמחרת החיים חוזרים למסלולם.

יחסים בין קבוצות ורשתות

מערכות הבחירות בשכונות הנחקרות הניעו מועמדים ומקורביהם להצטרף, להזדהות, להשתייך ולארגן קבוצה שתהווה מקור תמיכה וסיוע. בשכונת "דותן" ההתארגנות נשענה בעיקר על רשתות חברתית שהתאפיינו בקשרי משפחה, חברות, עבודה ושכנות. בשכונות אחרות ההתארגנות התבססה על מאפיינים ואינטרסים, כגון עולי חבר העמים ("נרקיסים"), משפחות חרדיות ("פקעות"), או יוצאי אתיופיה ("דרום"). אומר יושב־ראש הוועד הוותיק בשכונת דותן (ע' נ'), שהיה גם מועמד בבחירות ומוביל קבוצה א': "חלק גדול מאלה שהלכו איתי זה חברים. יש כאלה שהכרתי מהפעילות בוועד הקודם ויש כאלה מהעבודה, וכמובן גיסי..." מולו מתארגנת קבוצה שנשענת ברובה על קשרים בתוך משפחה שמונה למעלה מ־100 נפשות בשכונת "דותן" לבדה. מיפוי הרשתות משקף קשרי משפחה שאליה מתחברים קשרי שכנות, קשרי עבודה, קשרים מעולם הכדורגל וקשרים פוליטיים. וכך מתאר זאת ע' י' (מועמד בבחירות שהוביל את קבוצה ב'): "אנחנו משפחת י'. זה עזרא י', בנימין י', אלי י' ושמעון ועוד... אנחנו המון בני דודים ואחים. אף פעם לא הכנסנו את האכפתיות שלנו והמעורבות שלנו לחיים הפוליטיים, אבל כאב לנו לראות איך הפוליטיקה

מתבצעת ואיך בעצם יש לה השפעה על השכונה שלנו. בגלל זה התחלנו לחשוב שאי אפשר לשבת מהצד. אמרנו לעצמנו, ואני במיוחד הייתי זה שדיבר עם המשפחה ואמרתי: 'תראו, תמיד עשינו למען אחרים. כולם אוהבים אותנו. אז למה שלא נפעל למען השכונה ונרוץ לבחירות?' מה אמרו לי? 'לא. זה לא בשבילנו.' אני אמרתי להם שאין בררה ושנאנחנו יכולים להשפיע. אנחנו אנשים אמיתיים, אוהבים אותנו והייתם לעשות משהו כולנו ביחד, ואנחנו משפחה מאוד גדולה."

ההתארגנויות של משפחת י' ושל מקורביו של ע' נ' היו לנושא שיחה בשכונה. מעבר להשפעתן על האווירה שהיתה אווירה "לא שקטה", כפי שמתאר זאת מנכ"ל העירייה, ניתן להצביע על השפעות נוספות: אחת ההשפעות היא חיזוק הנופך הפוליטי של הבחירות שבא לידי ביטוי בהצהרות שונות, כמו הצהרה של בני משפחת י' שהם ישלטו בשכונות צפון העיר, והצהרות מתנגדיהם שבני משפחת י' "רוצים להשתלט על השכונה". הצהרות אלה העצימו את המתח הפוליטי ונוצר הרושם כי על המגרש משחקים כוחות בעלי אינטרסים שאינם קשורים בהכרח בטובת השכונה.

ההתארגנות יצרה, אצל פעילים מסוימים, חשש מלהיכנס לבחירות: "אחד המועמדים (ש' כ') לא משתייך לאף אחת מהקבוצות והוא מאוד חושש מהקבוצות הללו" (ר' ש', חבר ועד ותיק שפרש). "שתדעי לך שמאוד היססתי אם לרוץ. החמולה של משפחת י' הפחידה אותי ועוד אנשים אחרים שחשבו לפעול... אני האידיולוגית הלכתי על זה ונראה לי שאין לי הרבה סיכוי, אך יש כאלה שוויתרו מראש" (א' פ', מועמדת בבחירות). ההתארגנות המשפחתית השפיעה גם על נכונות הבוחרים לבוא ולהצביע. ההשתייכות לרשתות החברתיות הניעה את התושבים המקורבים לבוא לבחור. חלקם עשו זאת מתוך מחויבות חברית או משפחתית, והיו כאלה שהגיעו לקלפי בגלל שחשו אי נעימות לאכזב את המועמד. מאידך גיסא, היו גם כאלה שטענו שחלק מהאנשים לא הגיעו כי חשו שהבחירות הפכו למשחק בין חמולות (מ' כ', חבר ועד ותיק שפרש).

ההתארגנות גם הביאה למעורבות של גורמים חיצוניים לשכונה שמשתייכים לרשת חברתית זו או אחרת. כאמור, הקשרים ברשתות לא בהכרח חפפו לגבולות השכונה. למשל, עובדי העירייה שהיו תושבי השכונה והגישו מועמדות גרמו למעורבות של עובדי עירייה אחרים ושל נבחרים. השפעה נוספת של מהלך זה היתה חיזוק התדמית השלילית של הבחירות בעיני העירייה: "לפי השמועות שאני שומע אני לא יודע אם מערכת הבחירות הזו סוערת, אבל היא לא שקטה. היא תוססת מעבר לנדרש. נכנסים בה אלמנטים שבהכרח לא היו צריכים להיות... סוג התושבים ואופי ההתארגנות המשפחתית... אני רואה זאת כאקט לא חיובי ואני מקווה שבכל זאת הציבור יבחר את האנשים המתאימים" (מנכ"ל העירייה).

להתארגנות הקבוצות במטרה להשפיע על תוצאות הבחירות היו השלכות חברתיות

לטווח ארוך. הבחירות חזקו קשרים בתוך רשתות החברתיות, אך גם החלישו קשרים בין רשתות. "מאז הבחירות אין לי יותר קשר עם משפחת י', אפילו שיש בינינו קרבה משפחתית מסוימת. אני מתרחק מהם," אומר ע' נ', המועמד לראשות הוועד שפרש ממנו לאחר שנבחר. לפני הבחירות חלק מחברי הרשתות קיימו קשרי משפחה וחברות, ועבדו במשותף במסגרת פעילותם בוועד השכונה ובמסגרות אחרות. לאחר הבחירות הקשרים הללו נותקו, ונותרו משקעים של עוינות.

ועד השכונה

א. שינוי והמשכיות בפעילות הוועד

האם בעקבות הבחירות הורחב מאגר הפעילים, דהיינו מספר האנשים שמוכנים להתנדב, להיות מעורבים ולפעול למען השכונה? ניסינו לבחון את השינויים בהרכב הוועד, את מידת התחלופה של המנהיגות השכונתית, לבדוק מי הם האנשים שרוצים לכהן בוועד ומצליחים לעשות זאת, ומהי השפעתה של המנהיגות הוותיקה על הבחירות. לבחירות בשכונה שבה נערך חקר האירוע המרכזי ניגשו 23 מועמדים – מספר זה למועמדים בבחירות הקודמות. תשעה מבין המועמדים כיהנו בוועד הקודם, וחמישה מתוכם הצליחו להיבחר מחדש. דהיינו, למעלה ממחצית המועמדים הוותיקים נבחרו, לעומת שליש שהצליחו להיבחר מקרב המועמדים החדשים. בסך הכל נבחרו לוועד החדש 11 נציגים, כשחמישה מהם ותיקים ושישה חדשים. לאחר המאבקים על בחירת יושב־הראש נותרים בוועד שישה פעילים, כשמחציתם פעילים ותיקים. מנתונים על מאפיינים שונים של המועמדים לבחירות ניתן לצייר פרופיל ממוצע של המועמד: גבר בן 38, נשוי ואב לשלושה ילדים, עובד עירוני או שכיר בחברה ציבורית, בעבר נטל חלק בפעילות ציבורית בוועד ההורים או בוועד השכונה. היוזמה החוזרת של הפעילים הוותיקים לרוץ פעם נוספת לוועד ואף לשאוף לראשותו, נשענה במידה מסוימת על ניסיון וביטחון שצברו במהלך פעילותם, שהקנתה להם מספר יתרונות. יש להם גישה למידע על תוכניות שבדרך, הם מכירים את נקודות החולשה של הוועד הקודם, הם מכירים את הנפשות הפועלות, הם רכשו יכולת ארגונית הנשענת על התנסות קודמת בבחירות, הם טוו קשרים במהלך פעילותם (פירוט אצל לאור, 2001). מהנתונים עולה כי קיימת אמנם תחלופה מסוימת, אך בעיקרו של דבר הוועד החדש מתבסס על גרעין פעילים ותיק ודומיננטי שאליו מצטרפים חדשים. "אחרי הבחירות גרעין מאוד מצומצם פועל. יש מעט מאוד פעילים. עכשיו אני מנסה לארגן קבוצה חדשה של מתנדבים בתחום התרבות..." (נ', עובדת קהילתית, שנה וחצי לאחר הבחירות). "ממה שאני יודע ושמעתי אין ועד. הם לא מתפקדים. מי שמנהל בקושי את העניינים זה י' ע'" (ע' נ', מוביל קבוצה א' שפרש מהוועד לאחר שנבחר, שנה וחצי לאחר הבחירות).

הממצאים מורים כי הבחירות לא הרחיבו את מעגל הפעילים. הבחירות אפשרו שינוי כלשהו בהרכב הוועד, עם כניסתם של כמה פעילים חדשים, אך הן גם היוו מכשול בפני פעילים חדשים וותיקים נוספים שביקשו להישאר או להשתלב במעגלי העשייה.

ב. השפעת הבחירות על היחסים בין ועד השכונה לתושבים

האם הבחירות שיפרו את התקשורת בין הנציגים הנבחרים של השכונה ליתר התושבים? האם התחזק האמון של התושבים בוועד השכונה, והאם התגברה הלגיטימציה שהתושבים מעניקים לנציגיהם?

מהממצאים עולה כי הבחירות מעוררות דיאלוג סביב יחסים אלה – בוחרים ומועמדים ניהלו שיחות ערות על תפקיד הוועד ועל תפקודו. השיחות נסבו על בחינת הישגי הוועד והקשר שלו עם התושבים. בשיחות אלה אנשים גם בחנו והסבירו את המוטיבציה שלהם לקחת חלק בבחירות. נמצא שהבחירות מחדדות את הבעייתיות בקשר שבין התושבים לנציגיהם בוועד. היו ביטויים של אי-אמון מצד תושבים כלפי הוועד: "כמו שהוועד עבד זה הוריד את האמון לאנשים" (תושב בקלפי). "אין לי הרבה תקוות ואמון בוועד" (תושב בקלפי). "יש אנשים מאוכזבים שחשבו שהוועד יזיו דברים וזה לא היה כך" (תושב בקלפי). היו שהדגישו דווקא את היעדר שיתוף הפעולה של תושבי השכונה עם הוועד. לדוגמה: "לוועד פה יש מעט חיילים, יש הרבה אדישות ולא תמיד התושבים משתפים פעולה" (י' ל', מועמד בבחירות, חבר ועד ותיק). אחרים ציינו את הנתק של הוועד מהתושבים: "הוועד לא מגיע לתושבים ולא מעורר עניין" (תושב בקלפי). יש שציינו כי הוועד לא משתף: "הוועד מנסה להכתיב לתושבים ולא תמיד שואל את הציבור" (ב' י', חבר ועד ותיק שפרש). היו שתיארו את הוועד כגוף מסוכסך: "התככים והמריבות בוועד הורידו לתושבים את האמון והמוטיבציה בוועד" (ע' נ', יושב-ראש הוועד הוותיק, הגיש מועמדות בבחירות), וכוועד אינטרסנטי "יש הרבה אנשים בוועד שדואגים לעצמם..." (נ' ז', מועמדת בבחירות).

היחס לוועד מקרין לעתים גם על היחס לבחירות, וחלק מהאמירות מבטאות אדישות – "הרוב הגדול לא בוחר כי הוא אדיש לוועד" (ב' י', חבר ועד ותיק, הגיש מועמדות לבחירות); אי מודעות וידיעה – "חלק מהתושבים פשוט לא מודעים ולא יודעים על קיומו של הוועד וחלקם לא רוצים לבוא ולבחור" (ע' י', חבר ועד ותיק), ויש שמציינים שחוסר העניין הוא המאפיין המרכזי של היחס לפעילות הוועד – "יש חוסר עניין בציבור, הציבור פה לא מתעניין, יש בעיה ללכד אותו" (ע' נ', יושב-ראש הוועד הוותיק). לעומת האמירות המצביעות על בעיות וקשיים ביחסים בין הנציגים לתושבים, נשמעו גם ביטויים המצביעים על ייחוס השפעה לוועד, ועל ציפיה שתפקוד הוועד וקשריו עם הציבור יעברו שינוי בעקבות הבחירות – "הוועד עשה דברים ואני מאמין שיש לו השפעה והוא יכול להזיז דברים" (תושב בקלפי). "אני

מאמין בוועד. הם יכולים לעזור ויש להם עשייה" (י' ב', מועמד חדש לבחירות). בתצפיות שלאחר הבחירות באו לידי ביטוי כוונותיו של הוועד החדש לחזק את הקשר עם התושבים על ידי הפקת עיתון, התקנת תיבת פניות ופגישות עם תושבים. כוונות אלה לא תמיד יצאו אל הפועל. שנה וחצי לאחר הבחירות מדווחת העובדת הקהילתית: "יש פעילות מסוימת של הוועד, אך להערכת התושבים לא מרגישים אותה. יש מקום רב לשיפור. הוועד החדש לא הוכיח עשייה. היושבת ראש אמורה להתחלף בקרוב ואין מוטיבציה..." (נ', העובדת הקהילתית). "לא שומעים מהוועד, מי מכיר אותם?" (תושבת פעילה בוועד הורים). "עשינו דברים בשנה האחרונה אבל התושבים לא מספיק יודעים עלינו. אנחנו לא עושים לעצמנו יחסי ציבור" (יושבת-ראש הוועד החדש).

לא חל שינוי רב ביחסים בין התושבים לנציגיהם לאחר הבחירות בשכונה הנחקרת. לעומת זאת, בשכונות ששימשו להשוואה אנו עדים לשינוי מסוים. יושב-ראש מנהלת שכונת "פקעות" ויושב-ראש הוועד ב"נרקיסים" טוענים שהבחירות חיזקו את הקשר עם התושבים, ושהוועד משמש ככתובת לפניות וליוזמות. אך גם בשכונות אלה נשמעו מדי פעם טענות (במיוחד מאנשי המקצוע), שהקשר בין התושבים לנציגות הנבחרת רופף ואינו מספק.

יחסי השכונה עם מוסדות העירייה

במחקר זה נבחנו השינויים שחלו בעקבות הבחירות ביחסים בין נציגי השכונה לבין הדרגים הפוליטי, הניהולי והמקצועי בעירייה. הציפייה היתה כי הבחירות יעמיקו וימסדו את קשרי העבודה בין נציגי העירייה לנציגי השכונה. ואכן, בשכונות בהן התקיימו בחירות בפעם הראשונה, ציינו המרואיינים שהבחירות נתנו לגיטימציה לוועד שנבחר, ואפשרו ביסוס דרכי עבודה שיטתיות ויצירת קשר בין נותני השירותים העירוניים לנציגות תושבי השכונה. כך בשכונת "פקעות" ובשכונת "נרקיסים", שקיימו בחירות בפעם הראשונה. הדיווחים מצביעים על כך שלאחר בחירות ראשונות העירייה ניהלה סיורים ופגישות משותפים עם נציגי התושבים. גם בשכונת דותן סופר לנו שלאחר הבחירות הראשונות העירייה ניסתה להסדיר קשרי עבודה עם הנציגות הנבחרת. לעומת זאת, כשבחירות נערכו בפעם השנייה, בשכונת דותן וגם בחלק מהשכונות האחרות, לא חל שינוי ביחסי ועד השכונה עם הדרג העירוני.

האפקט החיובי של בחירת ועד לראשונה נשחק עם הזמן, והמידע שבידינו על הקשרים שבין העירייה לתושבים לפני הבחירות מצביע על אי-אמון, אכזבה ועוינות כלפי העירייה. לדברי המרואיינים תושבי השכונה: "כלפי כל דבר שקשור לעירייה ולמסד יש תחושת אנטי..."; "תמיד האינטרסים של העירייה שונים מאלה של השכונה. לא מכיר מצב שבו היו אותם אינטרסים. ראש העיר רוצה להיטיב עם עצמו..."; "לא מכיר דבר כזה אינטרס משותף. כל הזמן אתה צריך להילחם ברשות

המקומית. במקום שהפעיל יהיה 'עזר כנגדם' אתה מרגיש כאחד שתמיד נלחם בהם" (ר' ש', פעיל ותיק שפרש); "היחס של העירייה אלינו הוא גרוע" (תושב בקלפי); "אף אחד בעירייה לא מתייחס אלינו" (א' א', מועמד חדש בבחירות); "בין שכונת דותן לבין העירייה אין הרבה טוב. יש הרבה מה לשפר" (תושב בקלפי); "העירייה אדישה אלינו" (י' ל', חבר ועד ותיק). העירייה משמשת כתובת שאליה מפנים אצבע מאשימה. היא אשמה בליקויים שונים בשכונה ואינה נענית לפניות. לעתים האשמות אלה משמשות כתירוץ בפי הפעילים הוותיקים כדי להסביר את אי-הצלחתם בעבר, ומאפשרות להם להצביע על יעדים לשינוי ולמאבק בעתיד.

היו גם מרואיינים מעטים שדיווחו על קשר טוב וחיובי בין העירייה לנציגי התושבים ועל ניסיונות הידברות וביסוס הקשר. "כללית אנו עובדים טוב עם העירייה. העירייה רואה בנו כתובת ומשתמשת בנו כגורם מתווך" (ע' נ', יושב־ראש הוועד הוותיק). "העירייה מחשיבה יותר ועדים שנבחרו" (י' ל', חבר ועד ותיק). מנכ"ל העירייה מאשש תפיסה זאת: "אנחנו רואים חשיבות לוועד כעושה את החיבור בין הרשות לתושבים. המטרה היא ליצור אמון בין העירייה לציבור ומהלך הבחירות הוא חלק מזה."

יחסי העירייה עם השכונה נבחנו שוב שלושה חודשים לאחר הבחירות, וכעבור שנה וחצי. המידע שנאסף מעיד כי גם לאחר הבחירות מתקיים קשר מצומצם בין העירייה לבין נציגי התושבים. רובו של קשר זה מתבצע באמצעות יושבת־הראש החדשה שמקיימת מפגשים פורמליים ולא פורמליים עם ראש העיר והמנכ"ל. בקשר זה לא מעורבים חברי ועד אחרים, למעט אחד. לעומת קשרי העבודה התקינים עם הדרג הפוליטי והניהולי הבכיר, קשריה של יושבת־ראש הוועד עם הדרגים המקצועיים פחות טובים. "עם הדרג המקצועי אין לה יחסים טובים. היא בעימות עם מנהלת אגף גני ילדים, הרווחה החינוכית ומנהל אגף הרווחה. היא מבלבלת בין תפקידה כלקוחה לתפקיד היושב־ראש... בהשוואה ליושב־ראש הקודם הקשרים פחות טובים" (נ', עובדת קהילתית).

דיון ומסקנות

מחקר זה העלה מספר ממצאים באשר להשפעות, הסותרות לעתים, של בחירות לוועד שכונה על מימדים שונים של הון חברתי. הבחירות משפיעות לחיוב, לפחות בזמן הקצר, על מודעות התושבים לייחודה של השכונה ועל הזדהותם עמה. הממצאים מורים שמערכת הבחירות מביאה להידוק קשרים בתוך רשתות חברתיות ולגידול בהון החברתי המלכד, כשניכרת השפעה פחותה, לעתים אף שלילית, על ההון החברתי

המגשר בין רשתות. כמו כן נמצא, כי בחירות מגייסות אנשים חדשים למעגל הפעילות, אך גם מרחיקות אחרים. מצאנו שבחירות ראשונות מעניקות לגיטימציה למנהיגות שכונתית, הן כלפי תושבי השכונה והן כלפי גורמי חוץ. מאידך גיסא, בחירות נוספות לא בהכרח מחזקות ומבססות את הלגיטימציה של ועד השכונה כלפי הממסד, ולא בהכרח מבססות את אמון התושבים בוועד השכונה.

המסקנה שמתחייבת מהמחקר המדווח, שבחן ביסודיות אירוע בחירות אחד, ובצורה פחות יסודית כמה אירועי בחירות נוספים, היא שגם אם לבחירות יש פוטנציאל להגדלת ההון החברתי של שכונה, פוטנציאל זה לא תמיד מתממש.

כדי שבחירות תתרומנה להגדלת ההון החברתי, עליהן להיות חלק ממאמץ כולל ומתמשך של קידום תהליכים דמוקרטיים במישור השכונה (Cochrane, 1996; Moffat, et al., 1999; Shaw & Martin, 2000). תחושות ייחודיות, השתייכות וסולידריות של קהילה עשויות להתחזק בטקסים, אירועים ומעמדים שונים. מעמדים סימבוליים קהילתיים מזכירים לקהילה את היותה קהילה והם גם ביטוי להתחדשותה (Hustedde & King, 2002). וולטר (Walter, 1997) מדגיש כי המשימה היא לבנות כל העת את מושג הקהילה דרך חוויות המדגישות את תחושת ה"אנחנו" כולל פיקניקים, אירועים וטקסים שונים. בחירות שכונתיות עשויות לשרת מטרה זו בהתכנסות הקהילה יחדיו סביב הבחירות, התכנסות שיש בה מאפיינים של ריטואל חוזר ונשנה, טקס שיש בו ביטוי ליציבות, במשולב עם ציפייה לשינוי.

בחירות עשויות לתרום להרחבת מעגל המנהיגות מקומית. חקר האירוע מצביע על תחלופה חלקית בלבד של המנהיגות בעקבות הבחירות, ועל קשר לא מספק בין חברי הוועד לתושבים. אפשר להציע הסברים שונים לממצאים אלה. למקצת המועמדים לא היו הידע והכלים הדרושים למילוי תפקידם. היו ביניהם כאלה שלא הבינו את משמעות התפקיד. שיטת הבחירות, ובמיוחד דרך בחירת יושבי-ראש הוועד, לא ביססה את הלגיטימיות של הוועד. תחומי האחריות והסמכות, כלפי תושבי השכונה וכלפי הרשות המקומית, לא היו מוגדרים די הצורך (דברה, 1997; רוזנוואסר, 1997). הבחירות כשלעצמן, אין בהן כדי להבטיח צמיחת מנהיגות שתהיה מסוגלת להתמודד עם תפקידיה השונים (Schmid, 2001), אולם ייתכן ששגרת בחירות, שמשולבת במאמץ מתמשך של העצמה, עשויה לתמוך בתהליכים של התחדשות המנהיגות השכונתית ולהבטיח את הלגיטימציה שלה.

הבחירות עשויות לתרום לשיפור הקשרים בין תושבי השכונה לרשות המקומית, אך הן אינן תנאי מספיק להגדלת ההון החברתי המקשר. נדרשת מדיניות עירונית ברורה שתתמוך בשיתוף נציגי התושבים בקבלת החלטות, ביזור אחריות והגדרת זיקות וסמכויות. בתרבות העירונית הקיימת חסר דיאלוג פרגמטי ודו שיח שיטתי בין הרשות לאזרחיה (חסון, שחורי ואדיב, 1995). שאו ומרטין טוענים שהגיעה העת

להשקיע מאמץ במישור החינוכי ובמישור הקהילתי כדי שאלה ישפיעו באופן מתמשך על המערכות העירוניות והארציות. "בנייה מחדש של אזרחות ושל דמוקרטיה יחייב את העובדים בתחום הקהילה לעסוק במתן סיוע בבניית סוג חדש של הסדר בין התרבות הפוליטית של הקהילות לבין התרבות הפוליטית של זירות מחוצה להן" (Shaw & Martin, 2000, p. 403).

ממצאי המחקר שהובאו במאמר זה מלמדים שמערכות בחירות כשלעצמן תורמות מעט, אם בכלל, לגידול ההון החברתי של שכונה. נדרש מאמץ מתמשך ומקיף לחיזוק האמון וקשרי הגומלין במעגלים השונים של חיי הקהילה. שגרה של בחירות במועדים קבועים עשויה להשתלב במאמצים אלה, ולתרום להזדהות התושבים עם שכונות מגוריהם, ליחסי אמון בינם לבין נציגיהם, למעורבות בחיי הקהילה, וליחסי אמון ושיתוף פעולה בין השלטון העירוני לאזרחים.

ביבליוגרפיה

- דברה, ר' (1997). מסע ירושלמי אל ניהול עירוני אחר. בתוך שמיד, ה' (עורך). המינהל הקהילתי מגמות ותמורות. ירושלים: ידיעות אחרונות.
- דורון, ג' (1988). פוליטיקה רציונאלית בישראל. תל-אביב: רמות.
- דורון, ג' (עורך). (1996). המהפכה האלקטוראלית, פריימריס ובחירות ישירות של ראש הממשלה. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- דיסקין, א', דיסקין, ח' (1988). כיצד בוחרים, שיטות של בחירות פרלמנטריות. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- חסון, ש', שחורי, נ', אדיב, ח' (1995). המינהל השכונתי. ירושלים: המכון לחקר ירושלים. ישי, י' (2003). דמוקרטיה ייצוגית, דמוקרטיה משתתפת. בתוך צ'רצ'מן, א', סדן א' (עורכות). השתתפות: הדרך שלך להשפיע, תל-אביב: סדרת קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- לאור, ג' (2001). דינאמיקה של בחירות שכונתיות – חקר מקרה מורחב. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב.
- סטדמן, צ' (2003). בחירות שכונתיות ככלי לשיתוף תושבים. בתוך צ'רצ'מן, א', סדן, א' (עורכות). השתתפות: הדרך שלך להשפיע. תל-אביב: סדרת קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- צבר, נ' (1990). המחקר האיכותי בהוראה ובלמידה. גבעתיים: מסדה.
- קינג, פ' (1997). השוואת שיטות ומערכות בחירות להנהלות ציבוריות ומינהלים קהילתיים בירושלים ובשכונות שיקום. ירושלים: החברה למרכזים ולמינהלים קהילתיים.
- קינג, פ', הכהן, א' (1986). ועדי שכונות בישראל. ירושלים: מרכז ירושלים לענייני מדינה וציבור – מסדה.
- רוזנוואסר, נ' (1994). הכנת הקהילה לבחירות. ירושלים: החברה למרכזים ולמינהלים קהילתיים.

- רונוואסר, נ' (1997). תהליך הבחירות להנהלת המינהל הקהילתי. בתוך שמיד, ה' (עורך). המינהל הקהילתי מגמות ותמורות. ירושלים: ידיעות אחרונות.
- שמשוני, ד' (2002). שיקום השכונות, פוליטיקה של שינוי, תל-אביב: סדרת קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- תלמוד, א' בראט, ו' (2002). הון חברתי: סקירה ביקורתית ומבט מהסוציולוגיה של הרנטה. סוציולוגיה ישראלית, ה (2) 435-452.
- Adler, P. & Kwon, S. (1998). Social capital: The good, the bad and the ugly. In E.L. Lesser (Ed.). *Knowledge and social capital: Critical perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Aronof, M. (1983). Conceptualizing the roll of culture in political change. In J.M. Aronof (Ed.). *Political Anthropology*, 2, 1-19.
- Arrow, K. (1963). *Social choice and individual values* (2nd ed.). New Haven: Yale University Press.
- Botes, L. & Rensburg, D.V. (2000). Community participation in development: Nine plagues and twelve commandments. *Community Development Journal*, 35, 41-59.
- Bourdieu, P. (1985). The forms of social capital. In J.G. Richardson (Ed.). *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood.
- Burt, R. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Campbell, A.P., Converse, W.M. & Stokes, D. (1976). *The American voter*. N.Y.: Yale University of Chicago Press.
- Choen, A. (1979). Political symbolism. *Annual Review of Anthropology*, 8, 87-113.
- Cochrane, A. (1996). From theories to practices: Looking for local democracy in Britain. In D. King. & G. Stoker (Eds.). *Rethinking Local Democracy*. N.Y : Macmillan, Basingstoke.
- Coleman, J. (1988). Social capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94 (supplement) 95-120.
- Couto, R.A. (1999). *Making democracy work better*. (pp. 310-312). Chapel Hill: The University of North Carolina.
- Defilippis, J. (2001). The myth of social capital in community development. *Housing Policy Debate*, 12(4), 781-801.
- Dhesi, A.S. (2000). Social Capital and community development. *Community Development Journal*, 35, 199-215.
- Field, I. (2003). *Social Capital*. London: Routledge.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free press.
- Giarchi, G.G. (2001). Caught in the nets: A critical examination of the use of the concept of networks in community development studies. *Community Development Journal*, 36, 63-72.
- Gilchrist, A. (2003). Community development in the UK – possibilities and paradoxes. *Community Development Journal*, 38, 16-25.

- Hinich, M.J. & Munger, M.C. (1997). *Analytical politics*. London: Cambridge University Press.
- Hirshman, A.O. (1984). *Getting ahead collectively: Grass roots experiences in Latin America*. New York, NY: Pergamon Press.
- Hustedde, R. & King, B. (2002). Rituals: emotions, community faith in soul and the messiness of life. *Community Development Journal*, 37, 338-349.
- Kertzer, I.D. (1983). The roll of ritual in political change. In Aronoff, J.M. (Ed.). *Political Anthropology*, 2, 53-74.
- Kirk, P. & Shutte, A.M. (2004). Community leadership development. *Community Development Journal*, 39, 234-252.
- Krishna, A. (1999). Creating and harnessing social capital. In Disgusts, P. & Serageldin, I. (Eds). *Social capital: A multifaceted perspectives*. Washington, DC: World Bank.
- Lesser, E.L. (Ed.). (2000). *Knowledge and social capital: Foundations and applications*. Boston, M.A.: Butterworth Heinemann.
- Lijphart, A. (1996). *Electoral systems and party systems*. New York: Oxford University Press.
- Luckin, D. & Sharp, L. (2005). Exploring the community waste sector: Are sustainable development and social capital useful concepts for projects – level research? *Community Development Journal*, 40, 62-76.
- Moffat, K., George, U., Lee, B. & Mcgrain, S. (1999). Advancing citizenship: A study of social planning. *Community Development Journal*, 34, 308-317.
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. London: Cambridge University Press.
- Putnam, R.D. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospects*, 13, 35-42.
- Putnam, R.D. (1995) Bowling alone: American's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6, 65-78.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of America community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R.D., Feldstein, L, M. & Cohen D. (2003). *Better Together: Restoring the American community*, New York: Simon and Schuster.
- Reeve, A. & Ware, A. (1992). *Electoral systems, A comparative and theoretical introduction*. London: Tavistock.
- Rose, R. (1984). Electoral systems: A question of degree or principal? In Grofman, B. (Ed.). *Choosing an electoral system*. New York: Prager.
- Schmid, H. (2001). *Neighborhood self-management: Experiments in civil society*. New York: Kluwer.
- Shaw, M. & Martin, I. (2000). Community work, citizenship and democracy: Remaking the connections. *Community Development Journal*, 35, (4), 401-414.
- Stake, R.E. (1978). The case study method in social inquiry. *Educational Research*, 7(2), 8.

- Walter, C.L. (1997). Communities building practice: A conceptual framework. In Minkler, M. (Ed.). *Communities organizing and community building for health*. (pp. 68-83). New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Woolcock, (1998). Social capital and economic development: Towards a theoretical synthesis and policy framework. *Theory & Society*, 27(2), 151-208.